

Raffael Scheck

Love between Enemies.
Western Prisoners
of War and German Women
in World War II

Cambridge University Press, Cambridge 2021, 382 s.

W ostatnich latach zagadnienie kontaktów seksualnych w okresie II wojny światowej w odniesieniu zarówno do ludności polskiej, jak i innych nacji, obecnych na ziemiach dzisiejszej Polski, doczekało się kilku wartościowych opracowań, z których w pierwszej kolejności należy wymienić książki Maren Röger¹ oraz Joanny Ostrowskiej². Dotyczą one różnego rodzaju związków i form, jakie one przybierały, zarówno prostytucji i nierządu, jak i romantycznych, podyktowanych rodzącym się uczuciem i niekiedy trwalszych, niż sama wojna, a także tych pragmatycznych, których celem było choćby uzyskanie jedzenia czy poprawa warunków bytowych oraz o charakterze przemocowym, czyli przypadków wykorzystywania seksualnego (głównie kobiet). Ich cechą wspólną jest także fakt, że w większości opisywane kontakty dotyczą osób stojących po dwóch stronach konfliktu – przedstawicieli świata niemieckiego (żołnierzy, urzędników, gospodarzy i właścicieli zakładów itd.) – z jednej, a przedstawicieli (czy głównie przedstawicielki) społeczności okupowanej i podbitej – z drugiej. Powyższa obserwacja, choć z innej nieco perspektywy, jest właściwa także w odniesieniu do najnowszej książki Raffaela Schecka *Love between Enemies. Western Prisoners of War and German Women in World War II* (Cambridge 2021), uzupełniającej powyższe zestawienie. Tym razem po obu stronach stoją alianccy jeńcy wojenni

1 M. Röger, *Wojenne związki. Polki i Niemcy w latach okupacji*, tłum. T. Dominiak, Warszawa 2016. Pierwotnie praca ukazała się w języku niemieckim z inaczej brzmiącym podtytułem (*Intymność, przemoc i prostytucja w okupowanej Polsce*). Zob. eadem, *Kriegsbeziehungen. Intimität, Gewalt und Prostitution im besetzten Polen 1939 bis 1945*, Frankfurt a.M. 2015. Warto zwrócić uwagę, że w wydaniu w jęz. angielskim zachowano pierwotne brzmienie podtytułu: eadem, *War-time relations: intimacy, violence, and prostitution in occupied Poland 1939-1945*, Oxford 2021.

2 J. Ostrowska, *Przemilczane. Seksualna praca przymusowa w latach II wojny światowej*, Warszawa 2018.

oraz niemieckie kobiety (ściślej legitymujące się niemieckimi dokumentami, nie zawsze Niemki).

Raffael Scheck (ur. 1960) to niemiecki historyk i profesor od wielu lat związany z Colby College w Waterville (Maine) w USA. Jest autorem kilku książek oscylujących wokół historii Niemiec w XX w., a okresu międzywojennego czy II wojny światowej w szczególności³. Z zakresu historii jeńców wojennych podczas tego konfliktu opublikował dwie o losach czarnoskórych żołnierzy z francuskich kolonii w niewoli niemieckiej⁴. Jego najnowsza, omawiana praca jest w istocie więc kolejną dotykającą problematyki jenieckiej. Co jednak istotne, z zupełnie innej, niż dotychczas i ponadto w ogóle słabo rozpoznanej perspektywy – kontaktów między jeńcami z państw zachodnich a niemieckimi kobietami. Poza wstępem, zakończeniem⁵, wykazem skrótów oraz zestawieniem niemieckich i obecnych nazw miejscowości wymienionych na kartach książki⁶, na pracę składa się łącznie osiem rozdziałów⁷, bibliografia oraz indeks⁸. Podział książki na rozdziały nie budzi zastrzeżeń: tytuły są adekwatne i jasno wskazujące na zawartość⁹, a objętość poszczególnych części jest zbliżona¹⁰. Jeśli nie liczyć czarno-białej mapy Rzeszy Niemieckiej i części kontrolowanych przez nią terytoriów w latach II wojny światowej (w tym okupowanych oraz włączonych do Niemiec terenów polskich)¹¹, książka pozbawiona jest jakiegokolwiek ikonografii. Podstawą źródłową dla opracowania były w pierwszej kolejności zachowane akta procesów jeńców, które zgromadzone są w zbiorach Archiwum Politycznego MSZ RFN w Berlinie¹². Wśród nich zdecydowanie przeważają

3 Zob. *The Colby College – People Index: Raffael Scheck* <https://www.colby.edu/people/people-directory/raffael-scheck/> [dostęp: 9 II 2023 r.].

4 R. Scheck, *Hitler's African victims: the German Army massacres of black French soldiers in 1940*, Cambridge 2006; *idem, French Colonial Soldiers in German Captivity during World War II*, Cambridge 2014; 2nd edition, Cambridge 2018.

5 Tu w postaci: *Conclusion: Resistance, Dissent, Opposition?*

6 Nie udało się na tym polu uniknąć pomyłek, choć są one drobne (Grudzyńdz zamiast Grudziądź, Tychovo zamiast Tychowo, Czarne Człuchowskie zamiast Czarne). Z miejscowości obecnej Polski wymieniono aż 26 na 48 wszystkich nazw figurujących w tym zestawieniu: Oświęcim, Bytom, Bielsko-Białą, Blachownię Śląską, Wrocław, Bydgoszcz, Gdańsk, Elbląg, Grudziądź, Tychowo, Czarne, Kędzierzyn-Koźle, Chorzów, Łambinowice, Legnicę, Malbork, Miechowice, Szczecinek, Pszczynę, Poznań, Żagań, Szubin, Szczecin, Słupsk, Sztum, Toruń i Trzebnicę.

7 1. *The Prisoners of War and the German Women*. 2. *The Legal Framework*. 3. *The Relations*. 4. *Discovery*. 5. *The Trials*. 6. *Behind Bars*. 7. *Case Studies*. 8. *Memory*.

8 Ma on charakter mieszany, tj. osobowo-przedmiotowy.

9 W części prac (szczególnie anglosaskich autorów) można zaobserwować manierę niekiedy dość finezyjnego dobierania tytułów poszczególnych rozdziałów, które – choć być może atrakcyjne – niewiele na pierwszy rzut oka mówią czytelnikowi o samej treści.

10 Najobszerniejsze rozdziały liczą 63 i 51 (odpowiednio: 4. i 6.), najkrótszy – 16 stron (8.). Objętość pozostałych oscyluje między 21 a 40 stron.

11 Na planie zaznaczono lokalizację sądów i trybunałów niemieckich, przed którymi sądzono jeńców, a które zostały wspomniane na stronach opisywanej książki.

12 Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes, Berlin.

teczki dotyczące spraw przeciw jeńcom francuskim, a materiałów dotyczących jeńców brytyjskich czy belgijskich zachowało się niewiele. Autor pokusił się jednak o uzupełnienie tej bazy źródłowej i przeprowadził kwerendy archiwalne także w zbiorach francuskich, belgijskich, szwajcarskich i w ograniczonym zakresie – amerykańskich¹³ oraz brytyjskich. Pozostałe niemieckie i austriackie archiwa przedstawiają zróżnicowany obraz. O ile Wojskowe Archiwum Federalne we Fryburgu Bryzgowijskim¹⁴ okazało się relatywnie w niewielkim stopniu przydatne, o tyle sporo zachowało się w innych archiwach w RFN czy w Austrii, źródeł dotyczących drugiej strony opisywanych związków, a zatem (niemieckich) kobiet. Ze względu jednak na znaczny stopień rozproszenia i zróżnicowania tej bazy źródłowej (rozlokowanej dziś po wielu archiwach poszczególnych krajów związkowych czy miast) R. Scheck do przeprowadzania badań wybrał tylko niektóre z nich¹⁵. Autor podjął także próbę skorzystania z dokumentów archiwalnych zdeponowanych na terenie Polski. Dzięki pomocy jednego z polskich, emerytowanych archiwistów wykorzystał w niewielkim zakresie materiały zgromadzone w Archiwum Państwowym w Katowicach. Niestety, z niezrozumiałych względów, bogata i zróżnicowana skądinąd bibliografia na końcu książki w ogóle nie uwzględnia (!) wykorzystanych w opracowaniu zespołów archiwalnych. To poważny mankament dla badaczy, którzy będą chcieli sięgnąć po opracowanie R. Shecka. Zmuszeni będą bowiem do korzystania w tym zakresie z przypisów w poszczególnych częściach książki. W pierwszym rozdziale autor precyzuje, co rozumie pod pojęciem zasygnalizowanym w podtytule, gdyż książka niemal wyłącznie skupia się na kontaktach między niemieckimi kobietami a jeńcami francuskimi, brytyjskimi i belgijskimi. Szacunkowa ich liczba, tj. jeńców, którzy zostali za zakazane kontakty skazani przez niemieckie sądy różnej instancji, wg autora oscyluje na poziomie 15–20 tys. (s. 1). Oczywiście, pozostaje otwarte pytanie, ile takich kontaktów pozostało tajemnicą, ponieważ nie zostały wykryte i osądzone przez niemiecki aparat sądowniczy w latach II wojny światowej, a tym samym nie zachował się odpowiedni materiał badawczy pozwalający je przebadać i uwzględnić w opracowaniu. Co wartościowe, przy okazji autor pokusił się o krótkie przedstawienie sytuacji (tj. kontaktów między kobietami a jeńcami) względem jeńców amerykańskich, jugosłowiańskich (tj. głównie Serbów), włoskich, polskich czy sowieckich (s. 40–46). Zaskakujące, ale w zestawieniu tym pominął jedną z liczniejszych przecież grup, jakby nie patrzeć jeńców zachodnich, tj. norweskich. W kolejnej części R. Scheck dość wyczerpująco opisuje porządek prawny, w jakim przyszło żyć i funkcjonować zarówno jeńcom zachod-

13 W obu przypadkach w związku z pełnieniem przez USA oraz Szwajcarię funkcji mocarstw opiekuńczych i wytworzonej z tego powodu odpowiedniej dokumentacji.

14 Bundesarchiv-Militärarchiv, Freiburg i. Br.

15 Z RFN: ze Szlezewika, Norymbergi, Poczdamu, Oldenburga, Hanoweru, Bremy, Darmstadt i Wiesbaden. Z Austrii: z Wiednia i Grazu.

nim w niewoli niemieckiej, jak i samym niemieckim kobietom w realiach wojny, a tym samym, jakie były podstawy i uwarunkowania ich ścigania przez aparat policyjny, wojskowy, a wreszcie sądowiczy Rzeszy Niemieckiej. Co może zaskakiwać – ale nie można tego poczytać za wadę – bezpośrednio samym kontaktom jest poświęcony tylko jeden (trzeci) rozdział. Następne części opracowania są odsłonami kolejnych etapów postępowania, jeśli takie zakazane związki zostały wykryte: odkrycia ich (rozdział czwarty), procesów (rozdział piąty) i wreszcie odbywania kary, tak przez jeńców, jak i kobiety (rozdział szósty). Kolejna część książki jest zbiorem kilku wyselekcjonowanych przykładów, ukazującym przy okazji niezwykle złożoność opisywanego zjawiska. Wreszcie ostatni (krótki) rozdział ósmy traktuje o pamięci nielegalnych związków między jeńcami a kobietami (przez część społeczeństwa po II wojnie światowej wypieranej). Choć wątków dotyczących dzisiejszych ziem polskich w książce znaleźć można sporo (zob. np. przypis 6. niniejszego tekstu), to w kontekście historii Polski w czasie II wojny światowej szczególnie intrygująco przedstawiają się dwa podrozdziały. Pierwszy¹⁶ poświęcony jest bardzo słabo rozpoznanej karcie historii więzienia wojskowego w Grudziądzu (Graudenz), gdzie obok skazanych żołnierzy niemieckich przetrzymywano także jeńców z państw zachodnich. Większość z nich, w szczególności jeńców francuskich, trafiła do grudziądzkiego więzienia właśnie z powodu utrzymywania kontaktów intymnych z niemieckimi kobietami. Drugi¹⁷ – jeden z przytoczonych w pracy przypadków – dotyczy intymnej relacji brytyjskiego jeńca pochodzenia żydowskiego, pracującego w jednym z oddziałów roboczych Stalagu VIII B Lamsdorf, z rodowitą mieszkanką Górnego Śląska. Przypadek ten jest o tyle znamieny, że była to – przynajmniej według danych, do których dotarł R. Scheck – Polka wpisana na Niemiecką Listę Narodowością (*Deutsche Volksliste*), kategorii III.

Nie ulega wątpliwości, że *Love between Enemies...* to ważna pozycja w historiografii jenieckiej. To pionierska praca, w której pierwszy raz podjęto próbę syntetycznego opracowania zakazanych kontaktów między jeńcami a niemieckimi kobietami w latach II wojny światowej. Choć niepozbawiona drobnych mankamentów, jest próbą udaną.

Z uznaniem należy przyjąć fakt, że znalazł się badacz, który postarał się opisać ten w istocie bardzo złożony, dotykający też delikatnych kwestii temat, tym bardziej trudny, że także po zakończeniu II wojny światowej wypierany z pamięci przez samych bohaterów i bohaterki.

Praca R. Schecka obnażyła przy okazji jak wiele na tym polu mają do opracowania jeszcze m.in. polscy, rodzimi badacze, zajmujący się czy to losami polskich jeńców (tj. co do zasady w większości przetrzymywanych w głębi Rzeszy w latach

16 Zatytułowany: A Soldier's Concentration Camp? The Specter of Graudenz (s. 282–300).

17 Zatytułowany: British Jew and Polish German (s. 330–338).

II wojny światowej), czy jeńców wojennych na ziemiach polskich wcielonych do Rzeszy. W tym drugim przypadku brakuje nadal pogłębionych studiów czy choćby pełniejszego rozpoznania zachowanej bazy źródłowej. W tym względzie książka R. Schecka stanowi wygodny i niezbędny zarazem punkt wyjścia do dalszych, jakże pożądanych, badań.

Jan Daniluk